Gołębiewski, Grzegorz

"Czerwiec 1976 w Płocku i województwie płockim", Jacek Pawłowicz, Paweł Sasanka, Toruń 2003 : [recenzja]

Notatki Płockie 48/4-197, 47-48

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

JACEK PAWŁOWICZ, PAWEŁ SASANKA, *CZERWIEC 1976 W PŁOCKU I WOJEWÓDZTWIE PŁOCKIM*, WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK, TORUŃ 2003.

Tzw. wydarzenia czerwcowe 1976 r. w Radomiu, Ursusie i Płocku do 1981 r. nie były analizowane pod względem historycznym. Dopiero powstanie „Solidarności" i niezależnej prasy pozwoliło na pierwsze próby podjęcia tematu. Pojawiły się artykuły prasowe omawiające przebieg protestu i skalę późniejszych represji[1]. Czerwiec 1976 stał się przedmiotem analizy nie tylko środowisk opozycyjnych, ale także kręgów władzy. Efektem tego zainteresowania był tekst Stefana Ciesielskiego, opublikowany w Zeszytach Naukowych Wojskowej Akademii Politycznej im. F. Dzierżyńskiego[2].

Dopiero rok 1989 stworzył nowe warunki do badań nad przebiegiem protestu, pojawiły się kolejne artykuły, wspomnienia zaczęli publikować dawni prominenci partyjni i opozycjoniści. Jednak we wszystkich tych publikacjach z powodu najmniejszej skali, niewiele miejsca poświęcano wydarzeniom w Płocku. Bodaj najpełniej wydarzenia płockie omówił S. Ciesielski, jednak zeszyt WAP przeznaczony był do użytku wewnętrznego i dostęp do niego był bardzo ograniczony i utrudniony.

Tymczasem temat zaczęła podnosić także płocka prasa. Pojawiło się kilka artykułów, których autorzy opierali się głównie o dotychczasowe publikacje lub nieliczne relacje[3]. Przełomem stało się dopiero podjęcia badań nad historią Czerwca 1976 przez Instytut Pamięci Narodowej w oparciu o archiwalia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Zwiastunem rozwijających się badań był wybór dokumentów opracowany przez prof. Jerzego Eislera, gdzie kilka dokumentów dotyczyło Płocka[4].

Kolejnym krokiem naprzód była sesja naukowa we wrześniu 2001 r. w Płocku przygotowana przez warszawski oddział IPN. W jej ramach Jacek Pawłowicz wygłosił referat na temat wydarzeń w Płocku, opublikowany następnie w materiałach z sesji[5].
I właśnie J. Pawłowicz, pracownik warszawskiego oddziału IPN, opublikował najpełniejsze - jak dotąd - opracowanie czerwcowego protestu w Płocku. Było to możliwe dzięki przekazaniu IPN-owi dokumentów z Archiwum MSW.

Książka P. Sasanki i J. Pawłowicza ma wyraźnie dwie części: w pierwszej zatytułowanej „PZPR i MSW wobec podwyżki cen w 1976 roku" P. Sasanka zanalizował mechanizm podejmowania decyzji o podwyżce przez ekipę E. Gierka i reakcje władz na zamieszki i protesty. Autor podaje szereg nieznanych dotąd faktów, np. negatywne opinie o planowanych podwyżkach, wyrażane przez L. Breżniewa i jego współpracowników. Jednak tekst jest skażony pewną wadą. Otóż, jest to tylko nieco podretuszowana wersja referatu z sesji poświęconej 25 rocznicy wydarzeń czerwcowych, opublikowanego w cytowanym zbiorze „Czerwiec 1976. Spory i refleksje po 25 latach".

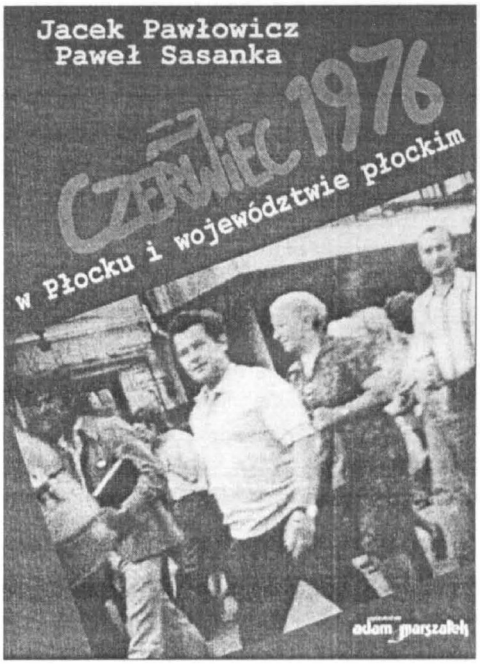

W tym kontekście wydaje się, że bardziej logicznym rozwiązaniem byłoby opracowanie przez J. Pawłowicza wstępnego rozdziału, dotyczącego nie tylko kulisów podejmowanej decyzji, ale i skrótowo pokazującego przebieg protestu w Radomiu i Ursusie. Pozwoliłoby to płockiemu czytelnikowi na lepsze zrozumienie tego, co wydarzyło się w Płocku. Zaważył chyba pośpiech i brak czasu, aby z wydaniem książki zdążyć na czerwiec 2003 r., czyli kolejną rocznicę robotniczego buntu z 1976 r. Dlatego J. Pawłowicz wsparł się gotowym już referatem swego kolegi.

Zasadniczą część pracy stanowi rozdział J. Pawłowicza zatytułowany „Czerwiec'76 w Płocku i województwie płockim - w dokumentach SB i MO". Jak napisał we wstępie J. Eisler z uwagi na bardzo obszerne cytowanie dokumentów „jest [...] to coś pośredniego między klasyczną monografią a wyborem dokumentów".

Podstawową bazą źródłową do opracowania J. Pawłowicza stanowiły dokumenty Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 1976 r. Pod względem poznawczym jest to kapitalne źródło, pozwalające w szczegółowy sposób odtworzyć wszystkie etapy działań SB, MO i ZOMO, tzn. przygotowania do spodziewanych rozruchów, przebieg strajków i demonstracji pod Komitetem Wojewódzkim PZPR oraz skalę aresztowań i represji.

Jak się okazuje władze doskonale orientowały się, że podwyżki mogą wywołać protesty społeczeństwa. Dlatego podjęto odpowiednie przygotowania w ramach operacji o kryptonimie „Lato - 76". Polegały one na uaktywnieniu funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa i tajnych

współpracowników w celu uzyskania informacji o nastrojach społecznych. Miało to stanowić podstawę w przygotowaniu sił porządkowych do ewentualnej likwidacji protestów. Równocześnie odbywały się także zebrania i narady aktywu PZPR.

W podrozdziale dotyczącym przebiegu protestu w Płocku, poza jego dokładnym odtworzeniem - niemal minuta po minucie - znajdujemy również nieznane dotąd informacje o strajkach w zakładach aparatury elektrycznej „Emit" i spółdzielni odzieżowej „Diana" w Żychlinie.

Jednak chyba najciekawszy jest podrozdział dotyczący represji. W oparciu o sprawozdania milicyjne autor podaje konkretne nazwiska aresztowanych ludzi z podaniem zarzucanych im czynów i zasądzonych kar. Aresztowania nie były zresztą jedyną formą represji, ponieważ wiele osób podlegało łagodniejszym, ale również dolegliwym i odczuwalnym szykanom, polegającym na przykład na przesunięciu na gorzej płatne stanowisko, zwolnieniu z pracy, odebraniu dodatków służbowych, ukaraniu naganami i upomnieniami.

Duże wrażenie robi wielość sprawozdań i donosów tajnych współpracowników SB oraz głębokość infiltracji, jakiej poddane było społeczeństwo. Nie ominęło to nawet księży. Cytowane są dokładne relacje - prawdopodobnie z podsłuchu - ze spotkań w ściśle zamkniętym gronie kilku osób u biskupa Sikorskiego i ks. Grabowskiego. Praktycznie w każdym zakładzie pracy i każdym środowisku znajdowali się aktywni współpracownicy SB, gotowi donosić na swoich kolegów.

Przez pryzmat sprawozdań i donosów SB i TW mamy także obraz organizowanych przez władze tzw. wieców poparcia dla E. Gierka. Znowu spotykamy się z wielką ilością donosów, wskazywaniem na nielojalność konkretnych osób z wnioskami o odpowiednie ich ukaranie. W świetle faktów okazuje się, że wiece potępiające „warchołów" i popierające politykę PZPR odbyły się nie tylko w wojewódzkim Płocku, ale także w innych miastach województwa - Gostyninie, Sierpcu i Żychlinie. Wszystkie były ściśle nadzorowane przez SB, której funkcjonariusze rejestrowali przypadki krytycznych komentarzy i negatywnych postaw uczestniczących w nich ludzi lub namawianie do ich bojkotu.

Uzupełnieniem tekstu jest prawie 100 zdjęć operacyjnych, wykonanych w czasie demonstracji przez funkcjonariuszy SB w celu późniejszej identyfikacji uczestników. W większości widać na nich grupki idących lub stojących ludzi, natomiast zupełnie nie ma na nich rzucania kamieniami, wybijania szyb, wdzierania się do budynku KW PZPR, czy rozpędzania tłumu przez ZOMO.

Trzeba przyznać, że dla dzisiejszego czytelnika, niebiorącego udziału w proteście, fotografie mogą być nieco monotonne i nieciekawe. Jednak zamysłem autora było zamieszczenie maksymalnej ilości zdjęć, aby uczestnicy i świadkowie marszu pod komitet mogli rozpoznać siebie i swoich znajomych. Dało to zupełnie nieoczekowane efekty, ponieważ wkrótce po wydaniu książki do redakcji „Gazety Wyborczej Mazowsze" zgłosił się człowiek ze zdjęcia na okładce[6]. Był nim pracownik MZRiP Jerzy Dłuziński. Co ciekawe, mimo znalezienia się na SB-eckiej fotografii nie dotknęły go żadne represje, co mogłoby świadczyć o niepełnych możliwościach identyfikacji sfotografowanych osób. W tym kontekście pojawia się problem badawczy, na ile zrobione wtedy zdjęcia wpłynęły na represje wobec uczestników demonstracji i na ile zostały wykorzystane w procesach sądowych.

Książka zaopatrzona jest również w mapkę Płocka z zaznaczonymi trasami przemarszu protestujących, ich liczebnością i miejscami starć z milicją.

Opracowanie J. Pawłowicza stanowi jak dotąd pierwsze i najpełniejsze odtworzenie przebiegu czerwcowego protestu w Płocku. Autor z wielką pasją i zaangażowaniem starał się pokazać obraz demonstracji i kontrakcji władz, widziany oczami komunistycznego aparatu przemocy. I właśnie jego najważniejszym walorem jest wykorzystanie i opublikowanie po raz pierwszy dokumentów MSW, dotąd niedostępnych historykom. Pewne wątpliwości może budzić jedynie przyjęta metoda narracji, tzn. bardzo obszerne cytowanie dokumentów, co czasami może być nieco nużące, ale jednocześnie poprzez swój język oddające atmosferę tamtych czasów oraz pokazujące skalę inwigilacji społeczeństwa przez SB. Jest to ciekawy przyczynek do totalitarnego i jednocześnie policyjnego charakteru PRL-u za rządów E. Gierka. Być może wykorzystując swoją wiedzę i orientację w temacie J. Pawłowicz pokusi się w przyszłości o całościowe, syntetyczne ujęcie zagadnienia z wykorzystaniem wszystkich dostępnych źródeł, np. również akt sądowych, gdzie odnotowane są nie tylko zasądzone kary, ale i rewizje, amnestie i złagodzenia wyroków, co w książce zostało pominięte z uwagi na oparcie się wyłącznie na aktach MSW.

Grzegorz Gołębiewski

PRZYPISY

1. Jan Walc, *Spisane będą czyny i rozmowy...*, „Tygodnik Solidarność":, nr 9 z 1981, s.4,6; Zbigniew Romaszewski, *Czerwiec 1976*, „Tygodnik Solidarność", nr 13 z 1981, s.8.
2. Stefan Ciesielski, *Wydarzenie czerwcowe 1976 r.*, [w:] *Przesilenia i zwroty w dziejach Polski Ludowej*, „Zeszyty Naukowe WAP", 1982, nr 110, s.108 - 120.
3. Np. Grzegorz Gołębiewski, *Czerwiec 1976 w Płocku*, „Goniec Obywatelski", nr 18 z 28 czerwca 1990, s.6, idem, Czerwiec 1976. Radom - Ursus - Płock, „Robotnik Mazowiecki", nr 4, lipiec - sierpień 1990, s.4.
4. Czerwiec 1976 w materiałach archiwalnych, wybór, wstęp i opracowanie J. Eisler, wyd. Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2001.
5. Jacek Pawłowicz, *Czerwiec'76 w Płocku*, [w:] *Czerwiec 1976. Spory i refleksje po 25 latach*, pod red. Pawła Sasanki i Roberta Spałka, wyd. IPN, Warszawa 2003, s.49 - 54. W materiałach zamieszczono także trzy relacje uczestników i świadków wydarzeń w Płocku.
6. HW [Hubert Woźniak], *Mężczyzna z okładki*, „Gazeta Wyborcza Mazowsze" z 3 lipca 2003, s.2.